

वाळू/रेती निर्गती धोरण-२०२५ चे
प्रारूप हरकती/ सूचना मागविण्यासाठी
प्रसिद्ध करण्याबाबत...

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन परिपत्रक क्रमांक: गौखनि-१०/०१२५/प्र.क्र.०५/ख-१,
हुतात्मा राजगुरु चौक,
मादाम कामा मार्ग, मंत्रालय मुंबई-३२,
दिनांक : ३० जानेवारी, २०२५

वाचा :-

- १) महाराष्ट्र गौण खनिज उत्खनन (विकास व विनियमन) नियम, २०१३.
- २) शासन परिपत्रक सार्वजनिक बांधकाम विभाग क्रमांक : संकीर्ण -२०१९/प्र.क्र.३९/यंबासा
दिनांक:१३.११.२०१९.
- ३) शासन परिपत्रक जलसंपदा विभाग क्रमांक: पीएलन-२०२०/प्र.क्र.३२/जसं(धोरण)
दिनांक:११.०८.२०२०
- ४) शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग क्रमांक : गौखनि-१०/११२३/प्र.क्र.७५/ख-१,
दिनांक:१६फेब्रुवारी, २०२४.
- ५) शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग, क्रमांक गौखनि-१०/०३२४/प्र.क्र.३४/ख-१,
दिनांक:१५मार्च, २०२४
- ६) महसूल व वन विभाग शासन पत्र क्र.गौखनि-१०/०७२३/प्र.क्र.३४/ख-१, दिनांक २८.०७.२०२४
- ७) शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग, क्रमांक: गौखनि-१०/०१२५/प्र.क्र.१०/ख-१,
दिनांक:२४.०१.२०२५

शासन परिपत्रक :-

महाराष्ट्र गौण खनिज उत्खनन (विकास व विनियमन) नियम, २०१३ मधील प्रकरण पाच मध्ये, नाला, नदी व खाडीपात्रातील वाळू/रेतीच्या निर्गतीबाबत तरतुदी केल्या असून, नियम ७० मध्ये, “लिलाव, विनियोग इत्यादीच्या अटी व शर्ती यासंबंधातील कार्यपद्धती शासनाकडून वेळोवेळी सूचनांच्याद्वारे विनिर्दिष्ट करण्यात येईल,” अशी तरतूद केली आहे.

०२. स्थानिक वापर व घरकुलासाठी सहज व सुलभतेने वाळू उपलब्ध व्हावी म्हणून ग्रामपंचायत हद्दीमधील जे वाळू गट निविदेसाठी प्रस्तावित करण्यात येणार नाहीत तसेच, ज्या वाळू गटास पर्यावरण अनुमती प्राप्त होणार नाही अशा वाळू गटामधून वाळूचे उत्खनन करणे, तसेच पारंपारिक व्यवसाय करणाऱ्या स्थानिक व्यक्तींना हातपाटी-डुबी पद्धतीने विना लिलाव परवाना पद्धतीचा वापर करून वाळू गट उपलब्ध करून देणे. खाजगी शेतजमीनीमध्ये नैसर्गिक कारणामुळे अथवा इतर कारणामुळे जमा झालेली वाळू निष्कासन करून शेतजमीन लागवडीयोग्य करण्यासाठी वाळूचे निष्कासन करणे तसेच, नैसर्गिक वाळूचे पर्यावरणीय महत्त्व, नैसर्गिक वाळूचा तुडवडा या बाबी विचारात घेऊन कोणत्याही कॉक्रीटच्या बांधकामांमध्ये कृत्रिम वाळूच्या वापरास प्रोत्साहन देऊन जास्तीत जास्त कृत्रिम वाळूचा वापर करणे तसेच, पर्यावरण अनुमती प्राप्त वाळू गटामधून खाडी व नदीपात्रातील वाळू गटांसाठी लिलाव प्रक्रियेचा अवलंब करून वाळू उत्खनन करणे व मोठ्या खाणीमधील ओव्हर बर्डन मधून निघणाऱ्या वाळूचा वापर करणे यासाठी सद्याच्या वाळू धोरणामध्ये सुधारणा करण्याचे प्रस्तावित आहे.

०३. सन २०२३-२०२४ या काळावधीत वाळू निर्गतीसाठी डेपो पद्धतीचा उपयोग करून वाळू डेपो मार्फत नागरिकांना वाळू उपलब्ध करून देण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. डेपो मार्फत वाळू उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या अडचणी डेपो पद्धती व लिलाव पद्धती यामधील गुण-दोष यांचा विचार करून वाळू निर्गतीसाठी सर्वकष सुधारित धोरण विहित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन आहे.

०४. सदर बाबी विचारात घेऊन शासनमार्फत वाळू / रेतीचे उत्खनन, साठवणूक व ऑनलाईन प्रणालीद्वारे विक्री याबाबतचे सर्वकष धोरण, दिनांक १६.०२.२०२४ व शेतामधील वाळू निर्गतीबाबतचे धोरण, दिनांक १५.०३.२०२४ अधिक्रमित करण्यात येऊन त्यामध्ये काही सुधारणा करून प्रस्तावित वाळू/रेती निर्गती धोरण-२०२५ चे प्रारूप हरकती/सूचनेसाठी **विवरणपत्र - अ** म्हणून या शासन परिपत्रकासोबत जोडण्यात येत आहे.

०५. प्रस्तावित वाळू/रेती निर्गती धोरण-२०२५ च्या प्रारूपाच्या अनुषंगाने काही हरकती, सूचना किंवा अभिप्राय सूचवावयाचे असल्यास <https://mahakhani.maharashtra.gov.in> या संकेतस्थळावर व deskkhali-sandpolicy@mah.gov.in या ई-मेलवर व शुक्रवार, दिनांक ०७ फेब्रुवारी, २०२५ पर्यंत सायंकाळी ५.०० वाजेपर्यंत सादर कराव्यात. त्यानंतर आलेल्या हरकती/सूचना विचारात घेतल्या जाणार नाहीत, याची कृपया नोंद घ्यावी.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२५०१३०१६५८४२२६१९ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(शिवाजी चौरे)
शासनाचे अवर सचिव

प्रत,

- १) मा. राज्यपाल यांचे प्रधान सचिव, राजभवन मलबार हिल, मुंबई.
- २) मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे अ.मु.स., मंत्रालय, मुंबई
- ३) मा. उप मुख्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) मा. मंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ५) मा. अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा, विधानभवन, मुंबई
- ६) मा. सभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, विधानभवन, मुंबई.
- ७) मा. विरोधी पक्षनेता, महाराष्ट्र विधानपरिषद, विधानभवन, मुंबई
- ८) मा. राज्यमंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ९) सर्व मा. विधानसभा/विधानपरिषद सदस्य, विधानभवन, मुंबई.
- १०) विभागीय आयुक्त (सर्व)
- ११) जिल्हाधिकारी (सर्व)
- १२) पोलीस आयुक्त/पोलीस अधीक्षक (सर्व)
- १३) प्रधान मुख्य वन संरक्षक, नागपूर.
- १४) संचालक, भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय, नागपूर.
- १५) संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १६) निवडनस्ती "ख" कार्यासन.

विवरणपत्र - अ

महसूल व वन विभाग/ख-१ वाळू/रेती निर्गती धोरण-२०२५

सन २०२३-२०२४ या काळावधीत वाळू निर्गतीसाठी डेपो पद्धतीचा उपयोग करून वाळू डेपो मार्फत नागरिकांना वाळू उपलब्ध करून देण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. डेपो मार्फत वाळू उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या अडचणी डेपो पद्धती व लिलाव पद्धती यामधील गुण-दोष यांचा विचार करून वाळू निर्गतीसाठी सर्वकष सुधारित धोरण विहित करण्याची बाब महसूल व वन विभागाच्या विचाराधीन असून त्या सुधारित वाळू धोरणातील मुख्य तरतूदी पुढीलप्रमाणे आहेत. सदर तरतूदीमध्ये आपणास काही हरकती, सूचना किंवा अभिप्राय सूचवावयाचे असल्यास <https://mahakhanij.maharashtra.gov.in> या संकेस्थळावर व deskkhala1-sandpolicy@mah.gov.in या ई-मेलवर व शुक्रवार, दिनांक ०७ फेब्रुवारी, २०२५ पर्यंत सायंकाळी ५.०० वाजेपर्यंत सादर कराव्यात. त्यानंतर आलेल्या हरकती/सूचना विचारात घेतल्या जाणार नाहीत, याची कृपया नोंद घ्यावी.

भाग - एक

खाणकाम आराखडा, पर्यावरण अनुमती व ग्रामसभेची शिफारस

एक - वाळू/रेती उत्खननासाठी खाणकाम आराखडा :-

Sustainable Sand Mining Guidelines, २०१६ व २०२०, तसेच Sand Mining Framework, २०१८ आणि केंद्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालयाने वेळोवेळी दिलेल्या निर्देशांनुसार वाळूगटांच्या लिलावापूर्वी जिल्हाधिकारी कार्यालयामार्फत ३ वर्षे कालावधीचा खाणकाम आराखडा तयार करण्यात येईल.

दोन-पर्यावरण अनुमती :-

अपर मुख्य सचिव (महसूल) यांच्या समवेत प्रधान सचिव, पर्यावरण विभाग यांची दिनांक १३.१०.२०२३ रोजी बैठक झाली होती. सदर बैठकीमध्ये ज्या वाळू गटातून वाळू उत्खनन करावयाचे आहे त्यासाठी ३ वर्षांपर्यंतचा खाणकाम आराखडा (Mining Plan) जिल्हाधिकारी यांनी तयार केल्यास तेवढ्या कालावधीसाठी पर्यावरण विभागामार्फत पर्यावरण अनुमती देण्याचे तत्कालिन सचिव, पर्यावरण विभाग यांनी मान्य केले आहे. त्या अनुषंगाने शासनाने दिनांक १८.१०.२०२३ च्या पत्रान्वये सर्व विभागीय आयुक्त व सर्व जिल्हाधिकारी यांना ३ वर्षांचा खाणकाम आराखडा तयार करण्याच्या सूचना दिल्या आहेत. पर्यावरण अनुमतीचे प्रस्ताव पर्यावरण विभागास सादर करताना त्या सूचनांचे पालन करावे. तसेच उत्खननाचा २ वर्षांचा कालावधी संपल्यानंतर पुढील कालावधीसाठी पर्यावरण अनुमती घेण्याची प्रक्रिया सुरु करावी.

अ) खाडी पात्रातील वाळू गटांसाठी पर्यावरण अनुमती:-

मा.सर्वोच्च न्यायालयाने विशेष अनुमती याचिका क्रमांक (सी) क्र.१९६२८-१९६२९/२००९ मध्ये दि.२७/०२/२०१२ रोजी दिलेल्या आदेशानुसार व मा.राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकरण, पश्चिम विभाग, खंडपीठ पुणे यांनी अर्ज क्र.३४ (टीएचसी)/२०१३ (डब्ल्यूझेड) मध्ये दिनांक २९.०५.२०१४ रोजी दिलेल्या आदेशानुसार वाळू/रेती उत्खननापूर्वी केंद्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल विभागाच्या दिनांक १४ सप्टेंबर, २००६ च्या अधिसूचनेतील (EIA Notification -२००६) तरतुदीनुसार, पर्यावरण अनुमती घेण्याची कार्यवाही मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांनी करणे आवश्यक राहिल. पर्यावरण विभागाच्या सहमतीने ३ वर्षांपर्यंत पर्यावरण अनुमती

घेण्याची कार्यवाही करण्यात यावी. तसेच उत्खननाचा २ वर्षाचा कालावधी संपल्यानंतर पुढील कालावधीसाठी पर्यावरण अनुमती घेण्याची प्रक्रिया सुरु करावी.

ब) नदी पात्रातील वाळू/रेती उत्खननासाठी पर्यावरण अनुमती -

- (i) मा.सर्वोच्च न्यायालय, मा.उच्च न्यायालय, मा.राष्ट्रीय हरित लवाद यांनी वेळोवेळी दिलेले निर्देश तसेच केंद्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालयामार्फत वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या अधिसूचनेतील तरतूदीनुसार पर्यावरण अनुमती व अनुषंगीक बाबींबद्दल कार्यवाही करणे आवश्यक आहे. पर्यावरण अनुमती प्राप्त झाल्याशिवाय वाळूचे उत्खनन करता येणार नाही.
- (ii) वाळू/रेती गटांतून वाळू उत्खननापूर्वी केंद्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालयाच्या वेळोवेळी प्रसिध्द होणाऱ्या अधिसूचनेनुसार त्या-त्या वेळी कार्यक्षेत्र असलेली तज्ञ मूल्यांकन समिती (Expert Appraisal Committee) व पर्यावरण परिणाम व्यवस्थापन प्राधिकरण (Environment Impact Assessment Authority) या समित्यांची मान्यता घेण्यासाठी जिल्ह्यातील वाळूगटाचे प्रस्ताव सर्वेक्षणानुसार विहीत केलेल्या फॉर्म मध्ये प्रकल्प प्रवर्तक म्हणून जिल्हा खनिकर्म अधिकारी यांच्याकडून अशा समितीसमोर सादर करण्यात यावेत. पर्यावरण विभागाच्या सहमतीने ३ वर्षांपर्यंत पर्यावरण अनुमती घेण्याची कार्यवाही जिल्हाधिकारी यांच्याकडून करण्यात यावी. उत्खननाचा २ वर्षाचा कालावधी संपल्यानंतर पुढील कालावधीसाठी पर्यावरण अनुमती घेण्याची प्रक्रिया सुरु करावी.
- (iii) पर्यावरण अनुमतीसाठी आवश्यकतेनुसार Accredited Environment Consultant ची नेमणूक करण्यात येईल. यासाठी येणारा खर्च जिल्हा खनिज प्रतिष्ठान निधीतून पर्यावरणासाठी उपलब्ध होणाऱ्या अनुदानातून भागविता येईल.
- (iv) सदर प्रस्ताव ज्या बैठकीत विचारार्थ ठेवण्यात येतील, त्या बैठकीस Accredited Environment Consultant यांच्यासह जिल्हा खनिकर्म अधिकारी हे स्वतः उपस्थित राहतील.
- (v) प्रकल्प प्रवर्तक म्हणून प्रकरणपरत्वे यथास्थिती पर्यावरण समितीसमोर पर्यावरण अनुमतीचे प्रस्ताव सादर करणाऱ्या अधिकाऱ्यांच्या पदनामाने पर्यावरण अनुमती प्राप्त होईल.
- (vi) वाळू/रेती गटांतून वाळू उत्खननापूर्वी केंद्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालयाच्या वेळोवेळी प्रसिध्द होणाऱ्या अधिसूचनेनुसार त्या-त्या वेळी कार्यक्षेत्र असलेल्या तज्ञ मूल्यांकन समिती (Expert Appraisal Committee) व पर्यावरण परिणाम व्यवस्थापन प्राधिकरण (Environment Impact Assessment Authority) या समित्यांची मान्यता घेण्याची प्रक्रिया वाळूगट निश्चितीनंतर करण्यात यावी.

तीन- नदीपात्रातील वाळू/रेती लिलावाकरीता ग्रामसभेची शिफारस -

पंचायत विस्तार (अनुसूचित क्षेत्र) अधिनियम, १९९६ (पेसा) नुसार अनुसूचित क्षेत्रामधील नदी पात्रातील वाळू गटाकरीता ग्रामसभेची शिफारस घेणे अनिवार्य राहिल. तथापि, इतर क्षेत्रातील वाळूगटाकरीता ग्रामसभेची शिफारस अनिवार्य राहणार नाही.

भाग -दोन
लिलावाद्वारे निर्गती

- (i) पर्यावरण अनुमती प्राप्त खाडी व नदी पात्रातील वाळू गटांची लिलावाद्वारे निर्गती करण्यात येईल.
- (ii) जिल्ह्यातील प्रत्येक उपविभागीय अधिकारी यांच्या कार्यक्षेत्रातील सर्व वाळू गटांची एकत्रितरित्या महाखनिज या ऑनलाईन प्रणालीवरून एकच ई-निविदा प्रसिद्ध करण्यात यावी.
- (iii) निविदेचा कालावधी पर्यावरण अनुमती जेवढ्या कालावधीसाठी असेल त्या कालावधीसाठी राहिल. तथापि सर्व जिल्हाधिकाऱ्यांनी ३ वर्षासाठी पर्यावरण अनुमती मिळवावी.
- (iv) **हातची किंमत (Upset price) :-** शासनाने वेळोवेळी निश्चित केलेल्या वाळूच्या स्वामित्वधनाची रक्कम आणि संबंधित वाळूगटातून वाळूचे होऊ शकणारे उत्खनन यांचा गुणाकार केल्यानंतर येणारी रक्कम अशा वाळूगटाची हातची किंमत (Upset price) म्हणून निश्चित करण्यात यावी.
- (v) **इसारा रक्कम :-** लिलावात भाग घेणाऱ्या व्यक्ती/संस्थेला निविदेसोबत इसारा रक्कम म्हणून लिलावाच्या हातच्या रकमेच्या २५ टक्के रक्कम भरावी लागेल.
- (vi) **सुरक्षा ठेव/अनामत रक्कम :-** यशस्वी लिलावधारकाने/परवानाधारकाने करारनामा करतेवेळी लिलावाच्या अटी व शर्तीच्या यथोचित पालनार्थ लिलावाच्या बोलीच्या रक्कमेच्या २५% एवढी रक्कम अनामत रक्कम म्हणून भरणे आवश्यक राहिल.

(अ) वाळू गटाच्या लिलावाकरीता अधिकारिता: -

- (i) जिल्ह्यातील सर्व वाळूगटांचे लिलाव जिल्हास्तरावर जिल्हाधिकारी यांच्या नियंत्रणाखाली करण्यात यावे.
- (ii) एखादा वाळूगट एका महसूल विभागातील दोन जिल्ह्यांमध्ये संयुक्तरित्या येत असेल तर दोन्ही जिल्हाधिकारी यांनी संयुक्त पाहणी करून व सल्लामसलत करून त्याची संयुक्त वाळूगट म्हणून निश्चिती करावी आणि यासंबंधीचा अहवाल विभागीय आयुक्त यांना सादर करावा. तदनंतर विभागीय आयुक्त दोन जिल्हाधिकाऱ्यांपैकी ज्या एका जिल्हाधिकाऱ्यास अशा संयुक्त वाळूगटाच्या लिलावाची कार्यवाही करण्यास निर्देश देतील, त्या जिल्हाधिकाऱ्याने सदर संयुक्त वाळूगटाच्या लिलावाची कार्यवाही पूर्ण करावी. अशा लिलावात प्राप्त रक्कम वाळूगटाच्या परिमाणानुसार दोन्ही जिल्ह्यांमध्ये मानीव विभाजन करून शासनजमा करण्यात यावी.
- (iii) एखादा वाळूगट दोन महसूल विभागामधील दोन जिल्ह्यांमध्ये संयुक्तरित्या येत असेल तर अशा प्रकरणांत सुद्धा दोन्ही जिल्हाधिकारी यांनी संयुक्त पाहणी करून व सल्लामसलत करून, यासंबंधीचा अहवाल संबंधित दोन्ही विभागीय आयुक्त यांना सादर करावा. विभागीय आयुक्त हे सल्लामसलत करून, दोन जिल्हाधिकाऱ्यांपैकी ज्या एका जिल्हाधिकाऱ्यास लिलावाची कार्यवाही करण्यास निर्देश देतील, त्या जिल्हाधिकाऱ्याने सदर संयुक्त वाळूगटाच्या लिलावाची कार्यवाही पूर्ण करावी. अशा लिलावात प्राप्त रक्कम वाळूगटाच्या परिमाणानुसार दोन्ही जिल्ह्यांमध्ये मानीव विभाजन करून शासनजमा करण्यात यावी.

अशा संयुक्त वाळूगटाच्या लिलावाविषयी दोन्ही विभागीय आयुक्त यांचे एकमत न झाल्यास त्यासंबंधीचा स्वयंस्पष्ट प्रस्ताव शासनास निर्णयार्थ सादर करण्यात यावा.

(आ) लिलावधारक यांच्यासाठी आवश्यक पात्रता

- (i) लिलावात भाग घेणाऱ्या व्यक्ती/संस्था यांच्याकडे नियमित आयकर भरत असल्याचा पुरावा, पॅन क्रमांक, वस्तू व सेवाकर विभागाचा GSTIN क्रमांक असणे आवश्यक राहिल.
- (ii) लिलावाच्या निविदा भरु इच्छिणाऱ्या व्यक्ती/संस्था यांना निविदा अर्जाचे शुल्क, वाळूगटाची हातची किंमत रु. १०.०० लाखापेक्षा कमी असल्यास रु. २,०००/- व रु. १०.०० लाखापेक्षा जास्त असल्यास रु. ५,०००/- संबंधित जिल्ह्याच्या जिल्हाधिकाऱ्यांच्या नावाने धनादेशाद्वारे किंवा जिल्हाधिकारी सूचित करतील त्या पद्धतीने भरावी लागेल.
- (iii) लिलावात भाग घेणाऱ्या व्यक्ती/संस्थेला निविदेसोबत इसारा रक्कम म्हणून लिलावाच्या हातच्या किंमतीच्या २५ टक्के रक्कम भरावी लागेल.
- (iv) कोणतीही व्यक्ती किंवा कंपनी/ संस्था लिलावात भाग घेण्यास खालील कारणास्तव अपात्र असतील:-
 - अ) वयाने अज्ञान, दिवाळखोर किंवा मतिमंद व्यक्ती किंवा
 - आ) केंद्र अथवा राज्य शासनामध्ये लाभाचे पद धारण केलेल्या व्यक्ती किंवा
 - इ) गौण खनिजाच्या स्वामित्वधनाची थकबाकी किंवा मृतभाटकाची रक्कम (Dead Rent) थकविण्यात आली असणारी व्यक्ती / संस्था या प्रयोजनार्थ जिल्हाधिकारी कार्यालयामार्फत गौण खनिजाचे स्वामित्वधन, मृतभाटक रक्कम, किंवा शासनाच्या महसूलाची थकबाकीदारांची यादी वेळोवेळी तयार करण्यात येईल व प्रसिद्ध करण्यात येईल.
 - ई) नैतिक अधःपतन केल्याबद्दल किंवा गौण खनिजाचे अवैध उत्खनन किंवा वाहतूक केल्याबाबत न्यायालयाकडून शिक्षा झाली असेल अशी व्यक्ती / संस्था

(इ) वाळू/रेती धोरणाच्या अंमलबजावणीचे सर्वसाधारण वेळापत्रक :-

अ.क्र.	विषय	दिनांक/कालावधी
१	वाळू गटांचे प्रस्ताव	दि. ३१ मार्चपर्यंत तलाठी यांच्या मार्फत तहसिलदार यांना सादर करणे
२	वाळू गटांचे सर्वेक्षण करणे	दि. ३० एप्रिलपर्यंत - तालुकास्तरीय तांत्रिक समिती नदीपात्र दि. १ एप्रिलपर्यंत - महाराष्ट्र सागरी मंडळ-खाडीपात्र
३	तालुकास्तरीय समितीची बैठक	दि. १० मे पर्यंत परिपूर्ण प्रस्ताव जिल्हास्तरीय समितीस शिफारशीसह सादर करणे
४	जिल्हास्तरीय सनियंत्रण समिती बैठक	दि. २० मेपर्यंत निविदा प्रक्रियेचा आराखडा तयार करणे.
५	पर्यावरण सल्लागार	दि. ३० मेपर्यंत वाळूगट प्रस्ताव पर्यावरण सल्लागार यांना पाठविणे
६	खाणकाम आराखडा व इतर तांत्रिक अहवाल, जिल्हा सर्वेक्षण अहवाल तयार करणे	दि. २० जूनपर्यंत पर्यावरण सल्लागार यांनी जिल्हाधिकारी यांना सादर करणे

७	जिल्हा सर्वेक्षण अहवाल प्रसिध्द करणे व इतर बाबी	दि. २५ जूनपर्यंत ३० दिवसाकरीता जिल्हा संकेतस्थळावर व वर्तमानपत्रामध्ये हरकतीकरीता प्रसिध्द करणे
८	जिल्हा सर्वेक्षण अहवाल अंतिम करणे	प्राप्त हरकतीवर निर्णय घेवून दि. ५ ऑगस्टपर्यंत जिल्हा खाणकाम आराखडा अंतिम करून जिल्हा संकेतस्थळावर प्रसिध्द करणे
९	SEAC व SEIAA कडे प्रस्ताव सादर करणे	पर्यावरण सल्लागार यांनी परिवेश पोर्टल वर वाळूगटाचे पर्यावरण अनुमतीकरीता वाळूगटाचे प्रस्ताव दि.१० ऑगस्टपर्यंत ऑनलाईन सादर करणे
१०	पर्यावरण अनुमती	दि.२५ सप्टेंबरपर्यंत वाळूगटांस पर्यावरण अनुमती प्राप्त करणे
११	ई- निविदा प्रक्रिया करणे	दि. १ नोव्हेंबर ते १५ नोव्हेंबरपर्यंत निविदा प्रक्रिया करणे
१२	निविदापूर्व बैठक घेणे	दि.५ नोव्हेंबर पर्यंत
१३	यशस्वी लिलावधारकास इरादा पत्र (LOI) देणे, सुरक्षा ठेव व करारनामा, आदेश करणे	दि. २८ नोव्हेंबरपर्यंत
टिप:- वरील सर्वसाधारण वेळापत्रकापूर्वी देखील कामकाज करता येईल		

(उ) लिलावाची प्रक्रिया

- जिल्ह्यातील प्रत्येक उपविभागीय अधिकारी यांच्या कार्यक्षेत्रातील सर्व वाळू गटांची एकत्रितरित्या महाखनिज या ऑनलाईन प्रणालीद्वारे एकच ई-निविदा प्रसिद्ध करण्यात यावी. निविदेचा कालावधी ३ वर्षासाठी राहिल.
- लिलावप्रक्रिया पार पडल्यानंतर पुढील लिलावप्रक्रियेची कार्यवाही ६ महिने शिल्लक असताना सुरु करण्यात यावी.
- ई-निविदा व ई-लिलाव पद्धतीद्वारे राबविण्यात येणाऱ्या सर्व लिलावामध्ये शासनाने प्रसिद्ध केलेल्या हातच्या किंमतीपेक्षा अधिक रकमेने लिलावाच्या बोलीची सुरुवात करण्यात येईल. ई-लिलावाची बोली ऑनलाईन पद्धतीने करताना कमीत कमी रु. १००० च्या वाढीने करणे बंधनकारक राहिल.
- यामध्ये सर्वोच्च बोली बोलणारा स्पर्धक यशस्वी बोलीधारक म्हणून समजला जाईल.
- सदर यशस्वी बोलीधारकाकडून लिलाव रकमेच्या एकूण २५ टक्के रक्कम लिलावाच्या दिवसानंतर कार्यालयीन कामकाजाच्या ४८ तासांच्या आत जिल्हाधिकारी यांच्या कार्यालयात भरण्यात येईल.
- लिलावाची उर्वरित ७५ टक्के रक्कम तदनंतर १५ दिवसांच्या जिल्हाधिकारी यांच्या कार्यालयात भरावी लागेल.
- अपवादात्मक परिस्थितीत लिलावाच्या बोलीच्या ३/४ तथा ७५ टक्के रक्कम भरण्याची मुदत वाढविण्याचे अधिकार शासनास राहतील. याबाबतचा प्रस्ताव जिल्हाधिकारी यांनी योग्य ती कारणमिमांसा नमूद करून ३/४ रक्कम भरण्याची मुदत संपल्यानंतर पुढील ७ दिवसांच्या आत शासनास सादर करावा. ७ दिवसात शासनास प्रस्ताव प्राप्त न झाल्यास लिलाव प्रक्रिया रद्द करून फेरलिलाव करण्यात यावा.
- गौण खनिजाचे उद्दिष्ट पूर्ण करण्यासाठी किंवा इतर कोणत्याही कारणास्तव शासनाच्या मान्यतेशिवाय लिलावाच्या रक्कमा विहित वेळेनंतर भरणा करून घेऊ नयेत. लिलावाच्या रक्कमा

- विहित वेळेनंतर भरणा करुन घेतल्यास संबंधित अधिकारी/कर्मचारी यांचेविरुद्ध म. ना. से. (शिस्त व अपील) अधिनियम, १९७९ मधील तरतुदीनुसार कारवाई करण्यात येईल.
- (ix) लिलावाची संपूर्ण रक्कम भरणा केल्यानंतर दोन दिवसात लिलावधारकास इरादा पत्र (LOI) देण्यात येईल व सर्वोच्च बोलीधारकासोबत शासनाचा करारनामा करण्यात येईल. त्यानंतरच वाळूगटाचा ताबा देण्यात येईल.
- (x) लिलावात भाग घेणाऱ्या ज्या व्यक्तीचा देकार / निविदा स्वीकारण्यात आली नसेल, त्यांची लिलावात भाग घेण्यासाठी भरलेली इसारा रक्कम (EMD) लिलावाची कार्यवाही संपताच परत करण्यात यावी.
- (xi) ज्या लिलावधारकाच्या सर्वोच्च बोलीचा देकार/निविदा स्वीकारण्यात येईल त्याला, सर्वेक्षण शुल्कापोटी रुपये ५,०००/- (रुपये पाच हजार फक्त) इतक्या किंवा आवश्यकतेप्रमाणे योग्य रकमेचा धनादेश उपसंचालक किंवा वरीष्ठ भूवैज्ञानिक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांच्या नावाने जिल्हाधिकारी कार्यालयात जमा करावा लागेल.
- (xii) लिलावातील / निविदेतील सर्वोच्च बोलीचा देकार स्वीकारावयाचा किंवा नाकारावयाचा निर्णय प्रकरणपरत्वे जिल्हाधिकारी यांनी घ्यावयाचा असून, सदर निर्णय संबंधितास लिलावाच्या दिवशीच कळविणे आवश्यक राहील. निविदा नाकारावयाचा निर्णय घेतल्यास त्याची सविस्तर कारणे नोंदविण्यात यावी.
- (xiii) यशस्वी लिलावधारकासोबत वाळू/रेतीच्या लिलावाच्या अनुषंगाने करण्यात येणाऱ्या करारनाम्यावर महाराष्ट्र मुद्रांक अधिनियमाच्या तरतूदीप्रमाणे योग्य त्या मुद्रांक शुल्काची रक्कम संबंधित लिलावधारकाने भरणे आवश्यक राहील. अथवा याबाबतच्या प्रचलित शासन निर्णयाप्रमाणे मुद्रांक शुल्क भरणे अनिवार्य राहील.
- (xiv) लिलावधारकाने/परवानाधारकाने करारनामा करतेवेळी लिलावाच्या अटी व शर्तीचे यथोचित पालनार्थ लिलावाच्या रक्कमेच्या २५% एवढी रक्कम अनामत रक्कम म्हणून प्रकरणपरत्वे जिल्हाधिकारी यांच्याकडे ठेवणे आवश्यक राहील. ही रक्कम लिलावधारकाने/परवानाधारकाने लिलावाच्या/परवान्याच्या मुदतीत सर्व अटी व शर्तीचे योग्यरित्या पालन केल्यास, लिलावाची/परवान्याची मुदत संपल्यावर परत करण्यात येईल. अटी व शर्तीचे पालन न केल्यास अनामत रक्कम जप्त करण्यात येईल.
- (xv) लिलावधारक/परवानाधारकाने जिल्हा परिषद / पंचायत समिती तसेच शासनाने विहित केलेले कर/शुल्क व जिल्हा खनिज प्रतिष्ठानकरीता शासन वेळोवेळी निश्चित करील एवढी अंशदानाची रक्कम भरणा करणे बंधनकारक राहील.
- (xvi) करारनामा केल्यानंतर लिलावधारकास वाळू स्थळाचा प्रत्यक्षात ताबा उशीरात उशीरा सात दिवसात देण्यात यावा. वाळू/रेती स्थळाचा ताबा लिलावधारकास सात दिवसात सबळ कारणाशिवाय न दिल्यास त्यास जबाबदार असलेल्या अधिकारी /कर्मचारी यांच्याविरुद्ध शिस्तभंगविषयक कारवाई करण्यात यावी.
- (xvii) लिलावधारकास वाळूगटाचा ताबा देताना तसेच ताबा परत घेताना तहसिलदार किंवा जिल्हा खनिकर्म अधिकारी यांच्या समक्ष पंचनामा करण्यात यावा. वाळूगटात खड्डे असल्यास त्याचा उल्लेख पंचनाम्यामध्ये करावा. याबाबतचे ड्रोनद्वारे चित्रीकरणही करण्यात यावे.

(xviii)लिलावधारक यांनी mahakhanij प्रणाली अथवा शासन निर्देशित अशी प्रणाली वापरणे बंधनकारक राहिल.

(ऊ) वाळू/रेती गटाचे फेरलिलाव कार्यपद्धती:-

- (i)लिलावधारकाने लिलावाची १/४ रक्कम विहित कालावधीत म्हणजेच ४८ तासांच्या आत शासनास जमा न केल्यास त्याने लिलावासाठी भरलेली इसारा रक्कम (EMD) जप्त करण्यात यावी.
- (ii)लिलावधारकाने देकाराची उर्वरित ३/४ रक्कम विहित कालावधीत न भरल्यास तसेच विहित कालावधीत करारनामा करून न दिल्यास त्याला वाळू/रेती गटाचा ताबा देण्यात येणार नाही. अशा लिलावधारकाने शासनजमा केलेली १/४ रक्कम जप्त करून सदर वाळू/रेती गटाचा फेरलिलाव करण्यात यावा.
- (iii)कोणत्याही कारणास्तव वाळू/रेती लिलाव रद्द करण्यात आल्यास अशा वाळू/रेतीगटाचा नव्याने लिलाव करण्यात यावा.
- (iv)फेरलिलाव किंवा नव्याने लिलाव केल्यास पूर्वीच्या लिलावाच्या किंमतीपेक्षा कमी किंमत आल्यास फरकाची रक्कम पूर्वीच्या लिलावधारकाकडून जमीन महसूलाची थकबाकी म्हणून वसूल करण्यात यावी. तथापि, फेरलिलावात पूर्वीच्या किंमतीपेक्षा अधिक किंमत आल्यास त्यावर पूर्वीच्या लिलावधारकाचा कोणताही हक्क राहणार नाही.
- (v)लिलावात ठेवण्यात आलेल्या एखाद्या वाळू/रेती गटाकरीता हातच्या किंमतीपेक्षा (अपसेट प्राईसपेक्षा) कमी देकार प्राप्त झाल्यास किंवा देकार प्राप्त न झाल्यास त्याची सविस्तर कारणे नोंदवून त्या वाळू/रेती गटाचा फेरलिलाव करण्यात यावा.
- (vi)लिलावधारकास वाळू उत्खननाच्या ठिकाणाव्यतिरिक्त अन्य ठिकाणी (कमीत कमी १ किलोमीटर अंतरापलीकडे) वाळूसाठी करून विक्री करावयाचे असल्यास नियमातील तरतूदीप्रमाणे व्यापारी परवाना (Trading License) घेणे आवश्यक राहिल.

भाग -तीन
स्थानिक वापरासाठी व घरकूलासाठी वाळू निर्गती करणे:-

ग्रामपंचायत हद्दीमधील वाळूस्थळातून वाळू उत्खननाकरिता केंद्र शासनाच्या पर्यावरण, वन व वातावरणीय बदल मंत्रालय (भारत सरकार) यांचेकडील दि.२८ मार्च, २०२० च्या अधिसूचनेतील APPENDIX-IX “EXEMPTION OF CERTAIN CASES FROM REQUIREMENT OF ENVIRONMENTAL CLEARANCE” मधील मुद्दा क्रमांक ४ पुढीलप्रमाणे तरतूद आहे;

‘Customary extraction of sand and ordinary earth from sources situated in Gram Panchayat for personal use or community work in village.’

या तरतूदीनुसार स्थानिक वापरासाठी वाळू उपलब्ध करून देण्याची कार्यवाही करण्यात यावी.

एक - वाळूस्थळ निश्चित करणे :-

- (i) ग्रामपंचायत हद्दीमधील जे वाळू गट निविदेसाठी प्रस्तावित करण्यात येणार नाहीत, तसेच, ज्या वाळू गटास पर्यावरण अनुमती प्राप्त झालेली नाही व जे वाळू गट लिलावामध्ये गेलेले नाहीत तसेच, पुराने उथळ झालेले ग्रामिण भागातील नाले, उप नाले व उप नद्या मधील वाळू गट स्थानिक वापरासाठी व घरकूलासाठी खालील समिती निश्चित करील:-

i	तहसिलदार	अध्यक्ष
ii	गट विकास अधिकारी	सदस्य
iii	मुख्याधिकारी नगरपरिषद/नगरपंचायत	सदस्य
iv	जिल्हा खनिकर्म अधिकारी /त्यांचे प्रतिनिधी	सदस्य सचिव

- (ii) ग्रामपंचायत क्षेत्रातील वाळूचे एकूण परिमाण निश्चित करून त्या परिमाणाची नोंद तांत्रिक समितीच्या मान्यतेने संबंधित तहसिलदार यांनी महाखनिज या संगणक प्रणालीवर घ्यावी.
- (iii) पेसा क्षेत्रासाठी गट निश्चित करतांना पेसा कायद्यातील तरतूदीनुसार कार्यवाही करण्यात यावी.
- (iv) संबंधित तहसिलदार यांच्या कार्यक्षेत्रातील एकूण गावांची संख्या व ज्या गावामध्ये वाळू उपलब्ध आहे अशा गावांची संख्या विचारात घेऊन त्या सर्व गावातील वाळूची मागणी व पुरवठा या बाबींचा विचार करून समप्रमाणात वाळूचा पुरवठा कश्या पद्धतीने करणे शक्य आहे याचा ताळमेळ घेऊन वाळूचे वितरण वरील समितीमार्फत करण्यात यावे.

दोन- परवाना देण्याची कार्यपद्धती :-

- i. अर्जदार यांनी वाळू मागणीसाठी अर्ज करताना आवश्यक असलेल्या वाळूचे परिमाण व ज्या ठिकाणी बांधकाम करण्यात येणार आहे त्या क्षेत्राचा त्या ठिकाणच्या गट/सर्व्हे नंबर/मालमत्ता पत्रक/CTS नंबर नाव, पत्ता व बांधकाम आराखडा इत्यादी कागदपत्रासह महाखनिज या संगणक प्रणालीवर ऑनलाईन (Online) अर्ज करावा.
- ii. ग्रामपंचायत हद्दीतील अर्जदाराने अर्जासोबत आधार कार्ड, वाळू/रेती मागणी प्रमाणीकरणाबाबत ग्रामसेवक यांचा दाखला, तसेच प्राप्त वाळूचा वापर स्वतःच्या वैयक्तिक वापरासाठीच करणार असलेबाबतचे स्वयंघोषणापत्र जोडणे आवश्यक राहील.

- iii. ग्रामपंचायत क्षेत्रातील शासकीय बांधकामासाठी वाळूच्या मागणीबाबत बांधकाम आराखडा विचारात घेऊन ग्रामसेवक यांनी अर्ज करणे आवश्यक राहिल.
- iv. नगरपरिषद /नगरपंचहद्दील अर्जदार यांनी अर्जासोबत वाळू/रेती मागणी प्रमाणीकरणाबाबत मुख्याधिकारी यांचा दाखला, तसेच प्राप्त वाळूचा वापर स्वतःच्या वैयक्तिक वापरासाठीच करणार असलेबाबतचे स्वयंघोषणापत्र जोडणे आवश्यक राहिल.
- v. ग्रामपंचायत क्षेत्रामध्ये निश्चित केलेले एकूण वाळूचे परिमाण व त्यासाठी करण्यात आलेली मागणी विचारात घेऊन तहसिलदार यांनी क्रमाधिष्ठित पद्धतीने (First Cum First serve) Online पासेस उपलब्ध करून द्यावेत.
- vi. शासनाच्या गृहनिर्माण योजनेअंतर्गत पात्र लाभार्थ्यांना (घरकूल लाभार्थी) स्वामित्वधन न आकारता कमाल ५ ब्रास पर्यंतच्या वाळूसाठी तहसिलदार यांनी ऑनलाईन पासेस (Online) उपलब्ध करून द्यावेत.
- vii. इतर व्यक्तींनी स्वामित्वधन रक्कम, जिल्हा खनिज प्रतिष्ठाण निधी व इतर अनुज्ञेय रकमेचा भरणा शासनाकडे केल्यानंतर संबंधीत तहसिलदार यांनी बांधकाम क्षेत्राचा आराखडा विचारात घेऊन आवश्यक तेवढ्या परिमाणाच्या वाळूसाठी ऑनलाईन पासेस (Online) उपलब्ध करून द्यावेत.
- viii. वाळू उत्खननाची व वाहतुकीची जबाबदारी अर्जदार/लाभार्थी यांची राहिल. अर्जदार/लाभार्थी यांनी मागणी केलेल्या/ त्यांना मंजूर केलेल्या वाळूचे परिमाण विचारात घेऊन उत्खनन व वाहतुकीचा कालावधी तहसिलदार यांनी निश्चित करावा.
- ix. समितीने निश्चित केलेल्या वाळूसाठ्यापेक्षा अधिक परवाने निर्गमित होणार नाहीत याची दक्षता तहसिलदार यांनी घ्यावी.
- x. शासनाच्या गृहनिर्माण योजनेचे लाभार्थी/अर्जदार यांनी वाळू वाहतूकीसाठी वाहनांची व्यवस्था स्वतः करणे अनिवार्य राहिल.
- xi. स्थानिक पातळीवरील वाळू वाहतूकीकरीता ट्रॅक्टर अथवा ६ टायरच्या टिप्परचाच वापर करणे बंधनकारक असेल.
- xii. ज्या गावकऱ्यांनी त्यांच्या स्वतःच्या वापरासाठी ऑनलाईन वाळू नोंदणी केली आहे त्या गावकऱ्यांना त्यांना त्या गावठाणाच्या हद्दी पर्यंत बैलगाडीतून वाळू वाहतूक करण्याची परवानगी द्यावी.
- xiii. नदी/खाडीपात्रातून वाळू/रेतीचे उत्खनन व वाहतूक सकाळी ०६.०० ते सायंकाळी ०६.०० वाजेपर्यंत करणे बंधनकारक असेल.
- xiv. वाहतूकीचा कालावधी संपल्यानंतर वाळू वाहतूक केल्याचे आढळून आल्यास तसेच वाहतूक पासवर खाडाखोड करून अवैध उत्खनन व वाहतूक केल्यास महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता १९६६, भारतीय न्याय संहिता २०२३, पर्यावरण संवर्धन अधिनियम १९८६, खाण व खनिज नियमन १९५६, वन संवर्धन अधिनियम १९८० (लागू असल्यास) व प्रचलित कायद्यामधील तरतुदीनुसार संबंधितांविरुद्ध दंडात्मक आणि/किंवा फौजदारी कारवाई करण्यात यावी.
- xv. घरकूल लाभार्थी व इतर व्यक्ती यांनी त्यांना अनुज्ञेय वाळू त्रयस्थ व्यक्ती यांना दिल्याचे निदर्शनास आल्यास सदरची वाळू ही अनधिकृत समजून लाभार्थी व इतर व्यक्ती तसेच, संबंधित त्रयस्थ व्यक्ती यांचेवर महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता १९६६, भारतीय न्याय संहिता २०२३ व प्रचलित कायद्यांमधील तरतुदीनुसार दंडात्मक तथा फौजदारी कारवाई करण्यात यावी.

भाग -चार

खाजगी शेतजमिनीमध्ये जमा झालेल्या वाळूचे निष्कासन करणे

शेत जमिनीमध्ये पूर परिस्थिती अथवा इतर नैसर्गिक कारणामुळे वाळू जमा झाल्याने शेत जमिनी नापीक होत असतात. सदर शेतजमिनी लागवडीयोग्य करण्यासाठी शेत जमिनीमध्ये जमा झालेल्या वाळू/रेतीचे निष्कासन करणे आवश्यक असते.

शेतीमध्ये जमा झालेल्या वाळू संदर्भात किती प्रमाणात वाळू निष्कासन करणे उचित राहील याबाबत तहसिलदार तसेच, सदर उत्खननामुळे जलस्रोतावर होणा-या संभाव्य परिमाणामाबाबत भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा यांनी तयार केलेला संयुक्त अहवाल तहसिलदार हे जिल्हाधिकारी यांना सादर करतील.

जिल्हाधिकारी सदर अहवालाची तपासणी करून त्यांच्या स्वयंस्पष्ट अभिप्रायासह निश्चित किती उत्खनन करणे आवश्यक आहे याबाबतचा प्रस्ताव शासन मान्यतेसाठी सादर करतील.

शेतामधील वाळू निर्गतीसाठी सर्वसाधारण अटी व शर्ती :-

- (i) महाराष्ट्र गौण खनिज उत्खनन (विकास व विनियमन) नियम, २०१३ मधील सर्व अटी व शर्तीचे पालन करणे अर्जदारास बंधनकारक राहील.
- (ii) जिल्हाधिकारी कार्यालयाकडे प्रलंबित असलेल्या प्रकरणी शासन मान्यतेने कार्यवाही करावी.
- (iii) निष्कासनासाठी निश्चित करण्यात आलेल्या क्षेत्रातील माती मिश्रीत वाळू/रेतीचे निष्कासन केल्यानंतर निष्कासीत क्षेत्रामध्ये खड्डे राहणार नाहीत याबाबत संबंधीत क्षेत्रिय यंत्रणा यांनी पहाणी करणे आवश्यक आहे.
- (iv) परवानाधारक, परवाना क्षेत्रातुन निष्कासन केलेलं गौण खनिज, काढून नेलेल्या गौण खनिजाचे प्रमाण, विक्री प्रमाणके, कामासाठी नेमलेल्या कामगारांची व त्यांना दिलेल्या पगाराची नोंदवही, या प्रयोजनासाठी आकारणी योग्य असलेले स्वामित्वधन व इतर आकार यांचे संपूर्ण अचूक लेखे ठेवील व सदर लेखे कोणत्याही महसूली अधिकारी/कर्मचारी यांना तपासण्यास उपलब्ध करून देणे बंधनकारक असेल.
- (v) अर्जदार यांना ज्या क्षेत्रामध्ये निष्कासन करण्यास परवानगी दिली आहे त्या हद्दीच्या बाहेर निष्कासन केले असयास व परवानगी परिमाणापेक्षा अधिक प्रमाणात निष्कासन केले असल्याचे आढळून आल्यास महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ मधील तरतुदीनुसार अर्जदार कारवाईस पात्र राहील.
- (vi) अर्जदार यांनी शेतातील माती मिश्रीत रेती/वाळू निष्कासन केलेल्या परिमाण, वाहतूक, विक्री केलेला पक्षकार, गाडी नंबर, त्यामधील परिमाण, eTP इत्यादी विवरणपत्राचे प्रारूप जिल्हाधिकारी यांनी अर्जदार यांना उपलब्ध करून द्यावे व सदर विवरणपत्र जिल्हाधिकारी कार्यालयास प्रत्येक १० दिवसाला सादर करण्याचे अर्जदार यांना बंधनकारक राहील.
- (vii) GPS यंत्र लावलेल्या वाहनाद्वारेच वाहतूक करणे अनिवार्य राहील.

- (viii) वाळू/रेती निष्कासनाची वेळ सकाळी ६.०० ते सायंकाळी ६.०० वाजेपर्यंतच राहिल. त्यानंतर आढळल्यास अवैध समजण्यात येईल.
- (ix) सदर क्षेत्रातील निष्कासन करण्यास अर्जदार यांच्याकडून न झाल्यास त्यास शासनाकडून मुदतवाढ घेतल्याशिवाय असे निष्कासन करता येणार नाही. असा मुदतवाढीचा प्रस्ताव जिल्हाधिकारी यांनी कारणे नमूद करून शासनास सादर केल्यानंतर अशी मुदतवाढ देण्यात येईल.
- (x) लिखित करण्यात आलेल्या हद्दी व्यतीरिक्त हद्दीच्या बाहेर निष्कासन होत नसल्याबाबत संबंधीत महसूल अधिकारी/कर्मचारी यांनी वेळोवेळी खात्री करावी.
- (xi) शेतातील वाळूचे निष्कासन करण्याचे प्रस्तावित क्षेत्र पेसा अंतर्गत येत आहे किवा कसे, याची खात्री करण्यात यावी व असे क्षेत्र पेसा क्षेत्रा अंतर्गत येत असल्यास त्याबाबत ग्रामसभेची सहमती मिळाल्यानंतरच निष्कासन करण्यास परवानगी देण्याची कार्यवाही जिल्हाधिकारी यांनी करावी.
- (xii) वाळू/रेती निष्कासनाबाबत मंजूरी देण्यात आलेल्या आदेशांची नोंद “महाखनिज” या पोर्टलवर नोंद घेण्याची कार्यवाही करण्यात यावी. तदनंतर जिल्हाधिकारी कार्यालयामार्फत अर्जदार यांना ऑनलाईन वाहतूक पासेस उपलब्ध करून द्यावेत.
- (xiii) वरिष्ठ भूवैज्ञानिक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, यांच्या अहवालात नमूद अटी व शर्तीचे पालन करण्याची जबाबदारी जिल्हाधिकारी यांची राहिल.
- (xiv) शेतजमिनीमध्ये जमा झालेल्या वाळूच्या उत्खननासाठी प्रती हेक्टरी रु. १०,०००/- याप्रमाणे सुरक्षा ठेव रक्कम जिल्हाधिकारी यांचेकडे जमा करणे बंधनकारक राहिल.
- (xv) उत्खननाचा कालावधी व परिमाण संपल्यानंतर सदर शेत जमीन लागवडयोग्य झाली किंवा नाही याबाबतचा स्थळ निरीक्षण अहवाल प्राप्त झाल्यानंतर सुरक्षा ठेव रक्कम अर्जदार यांना परत देण्यात यावी.

भाग - पाच
हातपाटी-डुबी पद्धतीने वाळू निर्गती करणे

- (i) विनालिलाव परवाना पद्धतीने डूबी / हातपाटीद्वारे वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट " यामधून पारंपारिक व्यवसाय करणाऱ्या स्थानिक व्यक्तींना तसेच अशा व्यक्तींच्या संस्थांना वाळू/रेती उत्खननाचे परवाने देण्यासाठी पर्यावरण अनुमती घेणे आवश्यक नाही. याबाबत संबंधित जिल्हाधिकारी केंद्रीय पर्यावरण व वन मंत्रालयाचे कार्यालयीन आदेश दिनांक ०८.११.२०११ नुसार कार्यवाही करतील.
- (ii) महाराष्ट्र सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातील स्थानिक व्यक्तींना त्यांच्या पारंपारिक व्यवसाय करणे शक्य व्हावे म्हणून सागरी किनारपट्टी/खाडी येथील Intertidal क्षेत्रातील डूबी / हातपाटी पद्धतीने वाळू/रेतीचे उत्खनन करण्यासाठी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांचे वतीने संबंधित जिल्हाधिकारी जिल्हास्तरीय वाळू नियंत्रण समितीच्या शिफारशीनुसार "विनानिविदा परवाना पद्धतीने डूबी / हातपाटीद्वारे वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट " असे चिन्हांकित करून अंतिम निर्णय घेतील.
- (iii) हातपाटी व डूबीसाठी राखीव ठेवण्यात येणाऱ्या वाळू/रेतीगटासाठी हातची किंमत ठरविण्याच्या दृष्टीने जिल्हाधिकारी यांनी प्रत्येक वाळूगटामधील निर्गतीसाठी उपलब्ध असलेला वाळूसाठी विचारात घ्यावा.
- (iv) वाळूची उचल करण्यात येणा-या जागेचे Geo-fencing करणे बंधनकारक राहील.
- (v) प्रत्येक हातपाटी/डुबी वाळूगटाच्या ठिकाणी २४/७ छायाचित्रण होण्यासाठी लिलावधारकामार्फत CCTV बसविण्यात यावेत.
- (vi) डूबी / हातपाटी पद्धतीने वाळू/रेतीचे उत्खनन करण्यासाठी राखीव केलेल्या गटातील वाळू विक्रीसाठी संबंधित व्यक्ती/संस्थाना स्वामित्वधन आकारून महाखनिज प्रणालीद्वारे ऑनलाईन वाहतूक परवाना संबंधित जिल्हाधिकारी यांनी उपलब्ध करून द्यावा.
- (vii) हातपाटी/डुबी या पारंपारिक पद्धतीने उत्खनन केल्या जाणा-या वाळू गटामधून सक्शन पंपाने/ इतर यांत्रिक साधनाने वाळू उत्खनन केल्याचे निदर्शनास आल्यास त्याची मान्यता तात्काळ रद्द करून त्याबाबतचा अहवाल शासनास सादर करावा. तसेच अशा व्यक्ती/ संस्थाना भविष्यात पुन्हा परवानगी देण्यात येऊ नये.

भाग - सहा

आपत्ती व्यवस्थापनाच्या अंतर्गत गाळ मिश्रित वाळूची निर्गती

- (i) राज्यातील पूर परिस्थितीचा धोका कमी करणे, नदीचा प्रवाह पूर्ववत/सुरळीत करणे यासारख्या बाबींसाठी जलसंपदा विभागाने दिनांक २५.०७.२०२३ च्या शासन निर्णयान्वये राज्यातील नद्यांची निश्चिती केली आहे. सदर नदीपात्रातून गाळ व गाळ मिश्रित वाळू काढण्याबाबत जलसंपदा विभागाने जिल्हाधिकारी यांच्याशी संपर्क साधून त्यानुषंगाने पुढील कार्यवाही करण्यासाठी जिल्हाधिकारी तथा अध्यक्ष, जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण यांना प्राधिकृत करतील.
- (ii) राज्यातील पूर परिस्थितीचा धोका कमी करणे, नदीचा प्रवाह पूर्ववत/सुरळीत करणे यासारख्या बाबींसाठी जलसंपदा विभागाने दिनांक २५.०७.२०२३ च्या शासन निर्णयान्वये निश्चित केलेल्या नद्यांव्यतिरिक्त जिल्ह्यातील इतर नद्यां/उप नद्यांमधून नैसर्गिक आपत्ती व पुराचा धोका कमी करण्यासाठी गाळ व गाळ मिश्रित वाळू काढण्याबाबत तहसिलदार/उप विभागीय अधिकारी यांनी जिल्हाधिकारी तथा अध्यक्ष, जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण यांना अहवाल सादर केल्यास अशा नदीपात्रातून पूर प्रतिबंधक उपाययोजनेचा भाग म्हणून आपत्ती व्यवस्थापनासाठी नदी पात्रातील काही गट/स्थळ यातून गाळ/ गाळ मिश्रित वाळू/ वाळू मिश्रित गाळ यांचे निष्कासन करता येईल.
- (iii) त्यासाठी तहसिलदार/उप विभागीय अधिकारी यांनी स्थान निश्चिती करून जिल्हाधिकाऱ्यांना अहवाल सादर करावा. तदनंतर अध्यक्ष, जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण अशा ठिकाणाहून गाळ/ गाळ मिश्रित वाळू/ वाळू मिश्रित गाळ यांचे निष्कासनासाठी जिल्हा खनिकर्म अधिकारी यांना प्राधिकृत करतील.
- (iv) गाळ/ गाळ मिश्रित वाळू/ वाळू मिश्रित गाळ यांचे निष्कासनासाठी लिलावाची प्रक्रियेचा अवलंब करण्यात यावा.

भाग -सात

कृत्रिम वाळू

- (i) नैसर्गिक वाळूचे पर्यावरणीय महत्त्व, नैसर्गिक वाळूचा तुडवडा या बाबी विचारात घेऊन कॉक्रीटच्या बांधकामामध्ये कृत्रिम वाळूच्या वापरास प्रोत्साहन देण्यात यावे. सन २०२५-२६ मध्ये जलसंपदा विभाग, सार्वजनिक बांधकाम विभाग व शासनाच्या इतर विभागाच्या बांधकामांमध्ये लागणाऱ्या एकूण वाळूच्या किमान २० टक्के कृत्रिम वाळू वापरणे बंधनकारक करण्यात यावे.
- (ii) त्यापुढील तीन वर्षात कृत्रिम वाळूचा वापर १०० टक्क्यांपर्यंत करणे आवश्यक राहील.
- (iii) तसेच जिल्ह्यातील खाजगी बांधकामांमध्येदेखील कृत्रिम वाळूचा वापर केला जाईल यासाठी जिल्हास्तरीय समितीने प्रयत्न करावेत.
- (iv) कृत्रिम वाळूच्या उत्पादनासाठी प्रोत्साहन देण्याच्या हेतुने स्वतंत्र कृत्रिम वाळू धोरण तयार करण्यात येत आहे.

भाग -आठ

मोठ्या खाणीमधील ओव्हरबर्डन मधील वाळू व इतर गौण खनिज निर्गती

नैसर्गिक वाळूचे पर्यावरणीय महत्त्व खूप असून नैसर्गिक वाळू जल परिसंस्थेसाठी महत्वाची आहे. त्यामुळे नदीपात्रातील वाळूवर पडणारा ताण कमी करण्यासाठी कोळसा, लोह व मॅंगनिज खनिजासारख्या इतर मुख्य खनिजांच्या खाणकामधून उप-उत्पादने म्हणून निघणाऱ्या ओव्हरबर्डनमधून तसेच, दगड गौण खनिजाच्या खाणीमधून तयार करता येणाऱ्या पर्यावरणपूरक वाळूच्या वापरास प्रोत्साहन देण्याच्या अनुषंगाने खालील तरतूदी करण्यात येत आहेत:-

- (i) मोठ्या खाणीमधील ओव्हरबर्डनमधून निघणाऱ्या वाळू/रेती (Wash Sand) साठी WCL व MOIL या कंपन्यांनी त्यांचेकडील पत्र क्रमांक , दिनांक अन्वये रुपये १०५०/- प्रती ब्रास शुल्क आकारण्याचे मान्य केले आहे.
- (ii) सदर बाब विचारात घेऊन ओव्हरबर्डन मधील वाळूसाठी (Wash Sand) रक्कम रु. २००/- प्रती ब्रास एवढे स्वामित्वधन आकारण्याचा निर्णय शासनाने घेतला आहे.
- (iii) ओव्हरबर्डन मधून Wash Sand व्यतिरिक्त निघणा-या इतर गौण खनिजासाठी WCL व MOIL या कंपन्यांनी रक्कम रुपये ५०/- प्रती ब्रास शुल्क आकारण्याचे मान्य केले आहे.
- (iv) सदर बाब विचारात घेऊन ओव्हरबर्डन मधील इतर गौण खनिजासाठी रक्कम रु. २५/- प्रती ब्रास एवढे स्वामित्वधन आकारण्याचा निर्णय शासनाने घेतला आहे.
- (v) स्वामित्वधनाची रक्कम जिल्हाधिकारी यांनी महाखनिज या Online प्रणालीवर सदर कंपन्यांची नोंद करून पासेस संबंधीत खाणीच्या क्षेत्रीय अधिकारी यांच्या नावे द्यावेत.
- (vi) खाणधारक कंपन्यांनी वाळूची/इतर गौण खनिजाची विक्री महाखनिज या प्रणालीवरून ऑनलाईन करणे बंधनकारक राहिल. त्यासाठी महाखनिज या प्रणालीमध्ये योग्य तो बदल करण्यात यावा.
- (vii) ओव्हरबर्डन निघणा-या वाळू (Wash Sand) व इतर गौण खनिजाची उचल व वाहतुकीची वेळ सकाळी ६.०० ते सायंकाळी ६.०० वाजेपर्यंतच राहिल.
- (viii) वाहतुकीकरिता वापरण्यात येणाऱ्या सर्व वाहनांची/यंत्राची माहिती जिल्हाधिकारी कार्यालयास देणे बंधनकारक राहिल व त्या वाहनांची नोंद महाखनिज प्रणालीवर घेण्यात यावी.
- (ix) परवानगी दिलेल्या जागेव्यतिरिक्त इतर जागेवरून ओव्हरबर्डनची उचल करू नये व त्या जागेचे Geo-fencing करणे बंधनकारक राहिल.
- (x) सदर कंपन्यांमार्फत गौण खनिजाचा साठा व विक्री करण्यात येणा-या जागेवर सीसीटीव्ही (CCTV) कॅमेरे लावून त्याचा मासिक अहवाल जिल्हाधिकारी यांना सादर करणे बंधनकारक राहिल.
- (xi) सदर कंपन्यांनी अवैध गौण खनिजाची वाहतूक केल्याचे निष्पन्न झाल्यास नियमानुसार दंडनीय कार्यवाही करून देण्यात आलेली परवानगी रद्द करण्याची कार्यवाही करावी.
- (xii) वरील तरतूदी व्यतिरिक्त इतर अटी व शर्ती लागू करण्याची मुभा जिल्हाधिकारी यांना राहिल.
- (xiii) कोळसा, लोह व मॅंगनिज खनिजासारख्या इतर मुख्य खनिजांच्या खाणकामधून उप-उत्पादने म्हणून निघणाऱ्या ओव्हरबर्डनमधून तसेच, दगड गौण खनिजाच्या खाणीमधून निघणाऱ्या Wash Sand व इतर गौण खनिजासाठी प्रस्तावित केलेल्या स्वामित्वधनाच्या रक्कमेबाबतची अधिसूचना स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येत आहे.

भाग - नऊ

परराज्यातून येणाऱ्या वाळूचे सनियंत्रण

परराज्यामधून राज्यामध्ये येणाऱ्या वाळूचे सनियंत्रण करणे तसेच, परराज्यामधील वाळू व राज्यामधील वाळू यामधील भेद ओळखून अवैध वाळू वाहतूकीस आळा घालण्याबाबत पुढीलप्रमाणे कार्यपद्धती निश्चित करण्यात येत आहे:-

- (i) परराज्यातून वाळू/रेती वाहतूक करण्यासाठी संबंधित व्यक्ती/संस्था यांना गौण खनिजाच्या उत्खनन व वाहतूक याबाबत महाखनिज या ऑनलाईन प्रणालीमध्ये नोंदणी करणे बंधनकारक राहिल.
- (ii) ज्या व्यक्तींना/संस्थांना वाळू घाट / वाळू डेपो संबंधित राज्याच्या प्रशासनाने मान्यता प्रदान केली असेल केवळ त्यांनाच परवाना द्यावा.
- (iii) इतर राज्यातून वाळूची वाहतूक करणा-या वाहनांची राज्याच्या सिमेवर तपासणी नाके (Check Post) उभारून तपासणी करण्यात यावी.
- (iv) परराज्यातून वैध मार्गाने येणा-या वाळूची क्षेत्रीय कार्यालयाने अनुज्ञप्ती तपासून त्या राज्यातून आणलेली वाळू वैध परवान्याद्वारे आणल्याची खात्री करावी.
- (v) महाखनिज प्रणालीवर अर्जदाराला वाळू वाहतुकीकरीता प्रमाणित मुख्य स्रोताबाबत पुरावा म्हणून आवश्यक कागदपत्र अपलोड करण्याची सुविधा उपलब्ध करून द्यावी.
- (vi) संबंधितांना झिरो रॉयल्टी पास देण्याबाबतची कार्यवाही संबंधित जिल्हाधिकारी कार्यालयाने करावी.
- (vii) संबंधित व्यक्ती/संस्था स्वतःच्या वापरासाठी परराज्यातून आणलेल्या वाळूचा साठा न करता थेट बांधकामाच्या ठिकाणी नेणार असल्यास अशा व्यक्ती/संस्थेकडे त्या राज्यातील वैध वाहतूक पास परिमाणासह असणे बंधनकारक राहिल.
- (viii) राज्यात प्रवेश करणा-या वाहनासोबत प्रवेश केलेल्या जिल्ह्यातील E-TP सोबतच अंतीम ठिकाणापर्यंत वाळू वाहतूक होईपर्यंत ज्या-ज्या जिल्ह्यातून सदर वाहन मार्ग क्रमन करील त्या-त्या जिल्ह्यांची E-TP अनिवार्य राहिल.
- (ix) महाखनिज प्रणालीमध्ये परराज्यातून येणा-या वाहनाचा तपशील, वाहनाचा प्रकार व त्याची क्षमता इत्यादी माहिती नोंदविणे बंधनकारक राहिल.
- (x) परवानाधारक / अर्जदार यांनी वाळू वाहतुकीसाठी निश्चित केलेला मार्गाची माहिती महाखनिज प्रणालीवर नोंदवून त्याच मार्गाने मार्गक्रमण करणे बंधनकारक राहिल.
- (xi) संबंधित व्यक्ती/संस्था परराज्यातून आणलेल्या वाळूचा साठा करून विक्री करणार असेल तर, महाराष्ट्र गौण खनिज उत्खनन (विकास व विनियमन) नियम, २०१३ मधील नियम ७१ ते ७८ मधील तरतूदीनुसार व्यापारी परवाना घेणे आवश्यक आहे. तसेच आवश्यकतेनुसार व्यापारी परवानाचे नुतनीकरण करता येईल.
- (xii) संबंधित व्यक्ती/संस्था हे ज्या जमिनीवर परराज्यातून आणलेल्या वाळूचा साठा करणार असतील ती जमीन अकृषक असणे आवश्यक आहे. त्या दृष्टीने क्षेत्रीय कार्यालयाने महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ मधील तरतूदीनुसार कार्यवाही करणे आवश्यक राहिल.
- (xiii) संबंधित व्यक्ती/संस्था यांनी वाळूचा साठा व विक्रीची दैनंदिन नोंद महाखनिज प्रणालीवर ऑनलाईन घेणे बंधनकारक राहिल.

(xiv) परराज्यातून आणलेल्या वाळूचा वाळूसाठा वैध परवान्यापेक्षा जास्त आढळल्यास अथवा झिरो रॉयल्टी पासेस शिवाय वाहतूक केल्याचे आढळून आल्यास महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ च्या ४८ (७) व ४८(८) नुसार दंडात्मक कारवाई करावी.

भाग- दहा

अवैध उत्खनन व वाहतूक कारवाईतील जप्त वाळू / रेती साठ्याच्या विल्हेवाटीबाबत अनुसरावयाची कार्यपद्धती

- (i) जप्त केलेला वाळूसाठा चोरी होऊ नये, पावसाच्या पाण्याने वाळू वाहून जाऊ नये, धूप होऊन वाळूसाठा कमी होऊ नये, या दृष्टीकोनातून जप्त केलेल्या वाळूगटाचा लिलाव शक्यतो एक महिन्याच्या आत करण्यात यावा.
- (ii) वाळूगटांच्या लिलावासाठी निश्चित केलेल्या हातच्या किंमतीनुसार जप्त केलेल्या वाळूगटाचा लिलाव उपविभागीय अधिकारी यांनी करावा.
- (iii) जप्त वाळू / रेती साठ्याच्या लिलावाबाबत वरीलप्रमाणे कार्यवाही केल्यावरही जे वाळूसाठे लिलावात जाणार नाहीत, असे वाळूसाठे जिल्ह्यातील संबंधित शासकीय कामांच्या अंदाजपत्रकात नमूद केलेली वाळूची किंमत किंवा शासनाने वेळोवेळी निश्चित केलेल्या वाळूच्या स्वामित्वधनाची रक्कम यापैकी जी रक्कम जास्त असेल त्या किंमतीनुसार अशा शासकीय कामांसाठी उपलब्ध करून देण्याकामी परवाने मंजूर करण्याची मुभा जिल्हाधिकाऱ्यांना राहिल.
